

120 LAT TEMU ZMARŁ JAN MATEJKO

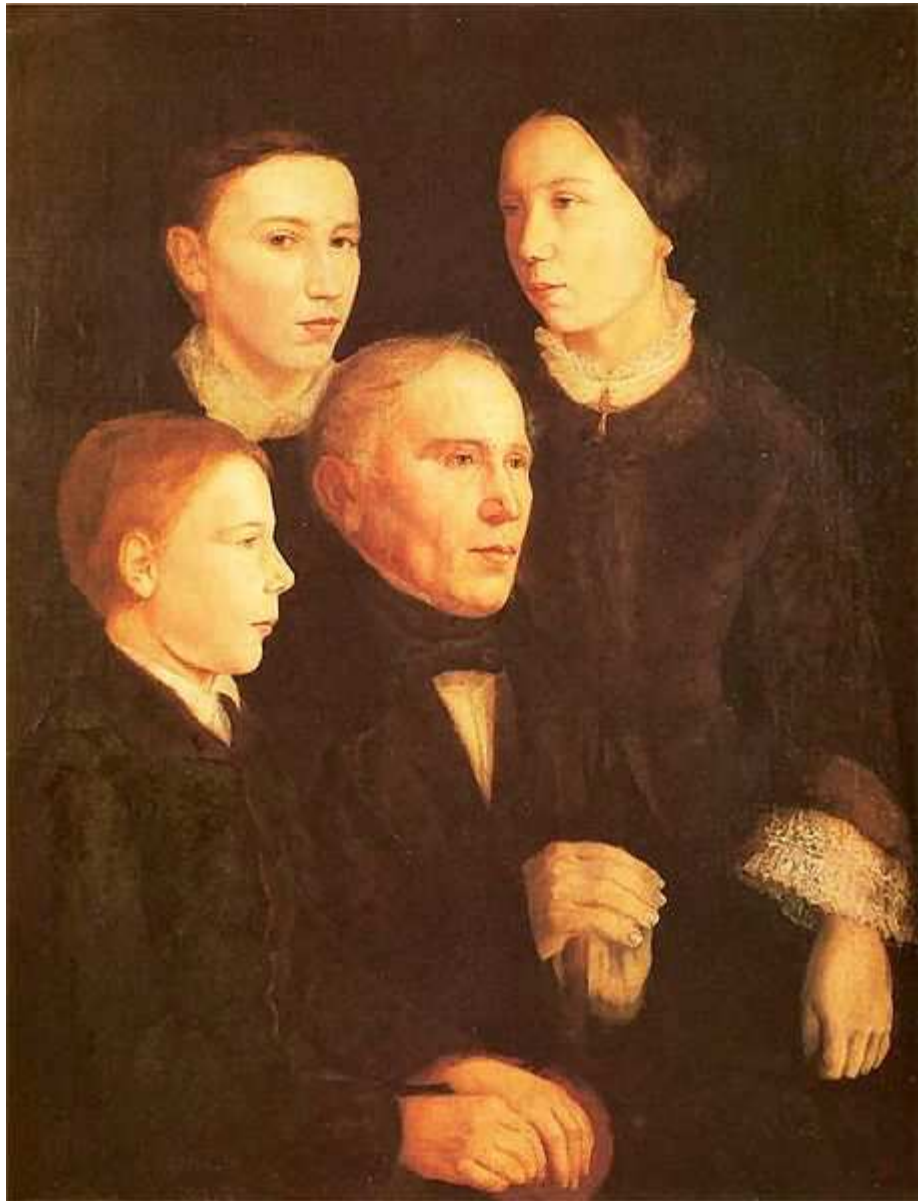
Jan Alojzy Matejko (ur. 24 czerwca 1838 roku w Krakowie, zm. 1 listopada 1893 roku w Krakowie) – polski malarz, twórca obrazów historycznych i batalistycznych, historiozof.

W latach 1852–1858 studiował u Władysława Łuszczkiewicza i Wojciecha Stattlera w Szkole Sztuk Pięknych w Krakowie, której później był dyrektorem (od 1873). Jego uczniami byli m.in. Maurycy Gottlieb, Jacek Malczewski, Józef Mehoffer i Stanisław Wyspiański.

Autoportret, 1892 (w zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie)

Ojciec malarza, Franciszek Ksawery Matejko, właśc. František Xaver Matějka (Matieyka), był Czechem, urodzonym w Roudnicach koło Hradca Kralove jako syn chłopski. Przybył do Galicji w charakterze guwernera i nauczyciela muzyki. Początkowo pracował u rodziny Wodzickich w Kościelnikach (dziś część Nowej Huty), a następnie przeniósł się do Krakowa, gdzie poślubił Joannę Karolinę Rossberg (1802–1845), wywodzącą się z polsko-niemieckiej rodziny zamożnych rymarzy. Franciszek był katolikiem, Joanna – protestantką. Matejkowie zamieszkali przy ulicy Floriańskiej w Krakowie.

Portret Franciszka Matejki z trojgiem dzieci (u dołu Kazimierz, wyżej Jan i Marianna), 1853/54, obraz ze zbiorów Muzeum Narodowego we Wrocławiu w depozycie Domu Matejki

Teodora Matejko w sukni ślubnej, 1879 (replika obrazu z 1865)

Jan był dziewiątym dzieckiem, z jedenastu, jakie mieli państwo Matejkowie (było wśród nich dziewięciu chłopców i dwie dziewczynki). Gdy Jan miał siedem lat, zmarła jego matka; dziećmi zajęła się jej siostra. Śmierć matki niewątpliwie wywarła wpływ na osobowość przyszłego malarza. Jego dzieciństwo *obfitowało w lęki i przykrości*, nie zaznawał także raczej przesadnie starannej opieki (jego złamany nos nie zwrócił niczyjej uwagi i zrosł się krzywo). Ojciec nie okazywał dzieciom swoich uczuć, był surowy i pozbawiony akceptacji dla artystycznej pasji syna. Uczęszczał do szkoły św. Barbary od 1847. Mimo zdradzanych od najmłodszych lat niepospolitych zdolności plastycznych, z pozostałymi dziedzinami radził sobie z ogromnym trudem. Także koledzy nie byli dla niego wyrozumiali i, jak pisał Marian Gorzkowski, *doświadczal od swych współtowarzyszy pewnego znęcania się nawet*. Wkrótce został przeniesiony do Gimnazjum Św. Anny (obecnie I Liceum Ogólnokształcące im. Bartłomieja Nowodworskiego w Krakowie). Choć Matejko i jego rodzeństwo z pochodzenia w połowie byli Czechami, czuli się polskimi patriotami, o czym świadczy działalność wyzwoleńcza dwóch starszych braci Jana.

Brak rodzinnego ciepła po części rekompensowała Matejce przyjaźń z rodziną Giebułtowskich. O Paulinie Giebułtowskiej pisał później, że była dla niego jakby drugą matką; często bywał u jej córki Joanny Serafińskiej w Wiśniczu, a Stanisława traktował jak starszego brata.

W wieku trzynastu lat Jan Matejko został przyjęty do krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych przy ulicy Wesolej, której dyrektorem był wówczas Wojciech Stattler. Przejawiał w szkole ogromną ambicję i pracowitość, choć także tam jego edukacja nie przebiegała gładko, na co zapewne wpływ miała osoba Stattlera, trudności finansowe i znaczna wada wzroku. Wpływ na młodego malarza wywarli natomiast inni nauczyciele: Józef Kremer i Władysław Łuszczkiewicz, którzy zainspirowali go do szkicowania krakowskich zabytków, zbierania materiałów, studiowania detali i obrazów, tworząc tzw. *Skarbczyk*. W 1858 roku otrzymał stypendium na studia w Monachium. Tu zetknął się z dziełami wybitnych malarzy dawnych i współczesnych. Cenił twórczość Paula Delaroche'a i jego ucznia, Carla von Piloty'ego, tworzących dzieła historyczne. Matejko przekonał się, że to właśnie temu gatunkowi pragnie się poświęcić (w 1853 roku namalował swój pierwszy obraz historyczny, *Carowie Szujscy przed Zygmuntem III*). Schemat Delaroche'a, oparty na wybraniu z historii dramatycznego momentu i przedstawieniu go w sposób teatralny i emocjonalny, młody Matejko zastosował w

malowanym w Monachium i Krakowie *Otruciu królowej Bony* (1859). W 1860 roku Matejko wyjechał do Wiednia, skąd szybko wrócił. Tutaj wydał *Ubiory w Polsce* – publikację, zawierającą ryciny z postaciami w historycznych strojach, świadectwo jego zainteresowań historycznych, co później będzie wielokrotnie wykorzystywał w swoich płótnach. Złą sytuację materialną malarza poprawiło honorarium za *Ubiory*, sprzedaż *Otrucia Bony* i *Kochanowskiego nad trumną Urszulki*. Mimo tych sukcesów Matejko był niezwykle przygnębiony, czego powodem była nieodwzajemniona miłość do Teodory Giebułtowskiej.

W 1862 roku namalował jeden ze swoich najwybitniejszych obrazów, *Stańczyka*. Miał wtedy zaledwie 24 lata.

22 stycznia 1863 roku jego dwaj bracia przyłączyli się do Powstania Styczniowego. Jan nie poszedł, ponieważ nie potrafił posługiwać się bronią i źle widział. Woził natomiast broń i pomagał powstańcom materialnie.

Portret dzieci artysty, 1879

Jan miał 26 lat, gdy odniósł ogromny sukces dzięki *Kazaniu Skargi*. Dochód ze wstępu na wystawę oddał na sieroty. W 1864 r. po sprzedaży obrazu mógł pozwolić sobie na małżeństwo z Teodorą Giebułtowską. Mieli razem pięcioro dzieci: Tadeusza (1865–1911), Helenę (1867–1932), Beatę (1869–1926), Jerzego (1873–1927) oraz Reginę (1878), która zmarła jako niemowlę

Pogłębiające się z czasem problemy finansowe Matejki spowodowane były chorobą żony, a także nadmiernym szafowaniem własnym dorobkiem artystycznym. Kilka wielkich płócien podarował Narodowi Polskiemu, papieżowi przekazał *Sobieskiego pod Wiedniem*, a Francja otrzymała od niego *Joannę d'Arc*. Obdarowywał też obrazami swoich znajomych – ludzi

zwykle bardzo bogatych. Nic nie wziął za portret od hr. Stanisława Tarnowskiego, bezpłatnie podarował portret ks. Marcelinie Czartoryskiej. Nie szczędził też datków na wsparcie ubogich. Ofiarował m.in. na ich rzecz szkic olejny *Zygmunt August w ogrodzie wileńskim*, który został następnie sprzedany do Warszawy. Sprzedawał również niekiedy swoje dzieła za bezcen. Do końca życia cieszył się wielką sławą, tak w Polsce, jak na całym świecie, do czego przyczyniały się liczne nagrody (m.in. na wystawach w Paryżu). Unikał publicznych wystąpień, które go przerażały.

W ramach Salonu dostał Złoty Medal w 1865 roku, podobnie jak za obraz *Rejtan*. W 1870 roku, po namalowaniu *Unii Lubelskiej*, został udekorowany w Paryżu Legią Honorową. W końcu zaczął bogacić się na swojej pracy i przeprowadził się na ulicę Floriańską 41 (dom Jana Matejki w Krakowie został w roku 1895 przekształcony w muzeum malarza). Wkrótce został dyrektorem Szkoły Sztuk Pięknych w Krakowie zagrożonej zamknięciem, odrzucając przejście Praskiej Akademii Sztuk Pięknych. Artystę doceniła międzynarodowa społeczność, został honorowym członkiem Akademii paryskiej, berlińskiej, praskiej, wiedeńskiej a także Akademii Rafaelowskiej w Urbino. Poświęcał też czas Szkole Sztuk Pięknych oraz walczył o upiększanie Krakowa i zachowanie jego zabytków.

Jan Matejko zmarł po pęknięciu wrzodu żołądka 1 listopada 1893 roku w wieku 55 lat. Jego ostatnie słowa brzmiały: "Módlmy się za ojczyznę! Boże błogosławiony!". W czasie jego pogrzebu bił dzwon Zygmunt, a w ostatniej drodze towarzyszyły mu tysiące krakowian. Jego ciało spoczęło w grobowcu rodzinnym na głównej alei na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Grobowiec artysty na krakowskich Rakowicach

Jan Matejko w młodości przeżył bombardowanie Krakowa przez Austriaków w 1848 r. oraz Powstanie Styczniowe. Pod wpływem narodowych klęsk postanowił porzucić malarstwo religijne, które uważał za swoje powołanie, i poświęcił się prawie wyłącznie malarstwu historycznemu. Sama historia była jego obsesją. Nie potrafił o niej pisać ani opowiadać, więc ją malował. Zarzucano mu swobodne podejście do historii. Sam Matejko traktował swoje obrazy jako głos w polemice dotyczącej przeszłości i przyszłości kraju, a nie wyraz ideologii. Drugą pasją Matejki był kraj. Był on zagorzałym patriotą. Dofinansowywał miasto, biednych i kulturę pokazując swoje obrazy za darmo lub przekazując je państwu. Prace jego były od tej pory analizowane w ramach przekazu ideowego.

Matejko często umieszczał na swoich płótnach osoby, których w danym miejscu nie było (np. Kollątaj i gen. Wodzicki na obrazie *Bitwa pod Racławicami*), bo nie chodziło mu o przedstawienie faktu, lecz danie syntezy historycznej. Mimo krytyki historyków, wiele wydarzeń historycznych w publicznej świadomości funkcjonuje tak, jak przedstawił je na swych dziełach malarz.

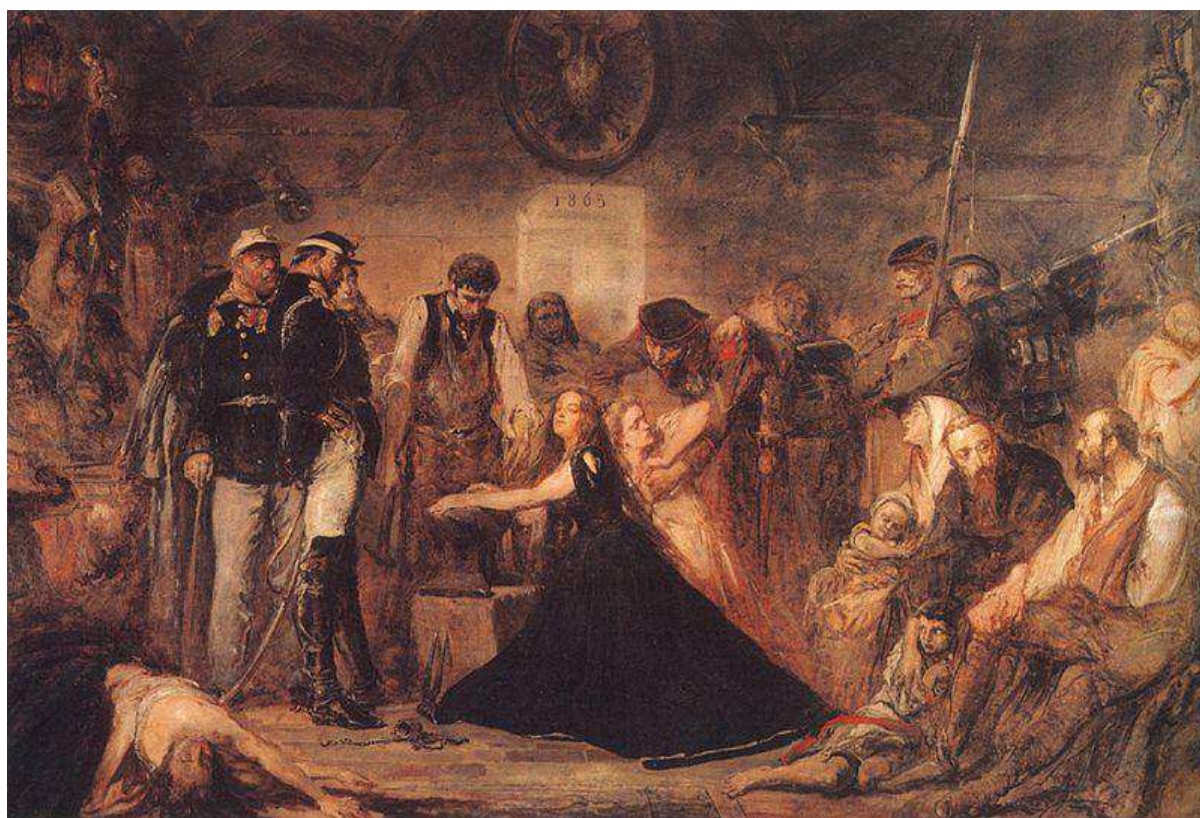
WYBRANE DZIEŁA

STAŃCZYK 1862 (*Stańczyk w czasie balu na dworze królowej Bony gdy wieść przychodzi o utracie Smoleńska*)

KAZANIE SKARGI 1864

POLONIA – 1863 (ZAKUWANA POLSKA) 1864

REJTAN – UPADEK POLSKI 1866

UNIA LUBELSKA 1569

STEFAN BATORY POD PSKOWEM 1572

ASTRONOM KOPERNIK CZYLI ROZMOWA Z BOGIEM 1873

ZAWIESZENIE DZWONU ZYGMUNTA 1874

BITWA POD GRUNWALDEM 1410

HÓŁD PRUSKI 1466

JAN SOBIESKI POD WIEDNIEM 1683

KOŚCIUSZKO POD RACŁAWICAMI 1794

ZAPROWADZENIE CHRZEŚCIJAŃSTWA 1889

CHRZEST LITWY 1889

KONSTYTUCJA 3 MAJA 1891

CAROWIE SZUJSCY PRZED ZYGMUNTEM III 1892

ŚLUBY JANA KAZIMIERZA 1893

OPRACOWANIE WŁASNE: RYSZARD JAŚKOWSKI

WYKORZYSTANO: WIKIPEDIA